

Socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektai

Vanda Kavaliauskienė

Socialinių mokslų (edukologijos) daktarė docentė

Klaipėdos universitetas

El. paštas: socdarb1@svmf.ku.lt

Straipsnyje aptariami socialinio darbo profesijos raidos ypatumai, pabrėžiant socialinių darbuotojų pastangas stiprinti šią profesiją ir kaupti ją klasikinės profesijos link. Apžvelgiama dabartinė socialinio darbo profesija globaliu požiūriu ir kaip besiplėtojanti, stiprėjanti profesija Lietuvoje. Remiantis įvairiomis socialinio darbo definicijomis, ryškinama socialinio darbo esmė. Aptariamas socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesinės veiklos, sudėtingumas, parodant sunkumus ir problemas, su kuriomis susiduriama praktinėje veikloje.

Pagrindiniai žodžiai: socialinis darbas, profesija, socialinio darbo definicija.

Įvadas

Socialinis darbas, kaip profesinė veikla, yra paplitęs visame pasaulyje. Lietuvoje socialinis darbas taip pat nebenaugas reiškinys. Mūsų visuomenės gyvenime tai viena iš naujausių profesijų.

Lietuvoje socialinis darbas kaip profesija pradėjo formuotis tik atkūrus Nepriklausomybę, tačiau visai neseniai – dar 2001 metais, buvo „...ankstoka kalbėti apie lietuviškąjį socialinį darbą“ (A. Bagdonas, 2001). Šiandien socialinis darbas kaip profesija yra įtrauktas į Lietuvos profesijų klasifikatorių, kuriame išskirta dešimt pagrindinių profesijų. Socialiniai darbuotojai priklauso visuomenės ir humanitarinių mokslų specialistų grupei ir turi šios profesijos aprašą (darbo aprašymas, darbuotojo gebėjimai, darbo sąlygos, atlyginimas, perspek-

tyva, išsilavinimas, mokymo arba studijų programos). (Profesinės karjeros vadovas. 1999, p. 268–269). Psichologija ir sociologija – socialiniams darbuotojams giminiškos specialybės. Šios socialinių darbuotojų profesinės veiklos tapsmas ir plėtra yra nepaprastai sparti ir intensyvi. Tačiau nors pasaulyje ši profesija „jau dirba savo darbą“ daugiau nei šimtą metų, vis dar iki galo aišku, kas iš tiesų yra socialinis darbas ir koks jis turėtų būti (L. C. Johnson, Ch. L. Schwartz, 1988). P. L. Bergerio nuomone, socialinis darbas, nors ir yra tvirtai teoriškai pagrįstas, tačiau yra tik tam tikra praktinė veikla visuomenėje (P. L. Berger, 1995, p. 7).

Dėl šios profesijos statuso buvo ilgai diskutuojama Vakarų šalyse. J. C. Baird (1972) ir A. Flexneris jau 1915 metais iškėlė klausimą, ar socialinis darbas yra profesija. Vakarų šaly-

se 1960, 1970 metais šis klausimas plačiai diskutuotas (S. Banks, 2001). E. Greenwoodo teigimu, nepaisant stiprios kritikos, iki 1957 metų socialinis darbas jau buvo tapęs profesija, nes vadovaujantis profesijos bruožų teorija ši profesija turėjo jai būdingų požymių.

1970 metais W. Barlettas, ryškiausias to meto socialinio darbo analitikas, ragina intensyviai socialinio darbo profesionalizavimą (Baird, 1972). Teigiama, kad „socialiniams darbuotojams teko smarkiai ir ilgai kautis, kad juos pripažintų kaip profesionalus, kad jie užsitikrintų šį pripažinimą atitinkantį prestižą, galią ir užmokestį“ (Berger, 1995). Nepaisant to, praėjus nemažai laiko – 1998 metais L. C. Johnsonas teigia, kad pagal daugelį profesijos apibrėžimų ir kriterijų socialinis darbas atitinka profesijai keliamus reikalavimus, tačiau tebediskutuojama, ar socialinis darbas yra profesija (Johnson, 2001). Autoriaus nuomone, priežastis yra ta, „... jog nėra aiškaus ir išsamaus profesijos apibrėžimo“ (ten pat). E. Greenwoodas (Baird, 1972) pažymėjo, kad tokia diskusija vyksta dėl to, kad socialinis darbas siekia profesinės hierarchijos, prestižo stiprinimo ir monopolijos, tokios, kurią turi klasikinės profesijos (medicina, teisė, teologija). Siekis išsiaiškinti, koks yra dabartinis socialinio darbo kaip profesijos *status quo*, paskatino patyrinėti kai kuriuos su šia tema susijusius dalykus.

Tyrimo objektas. Socialinis darbas kaip pagalbos žmogui profesija.

Tyrimo tikslas. Atskleisti kai kuriuos socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Parodyti socialinių darbuotojų pastangas stiprinti socialinio darbo profesiją ir kaupti ją klasikinės profesijos link.
2. Remiantis įvairiomis socialinio darbo definicijomis atskleisti socialinio darbo profesijos esmę.

3. Atskleisti sunkumus ir problemas, su kuriomis susiduriama dirbant socialinį darbą.

Atliekant tyrimą taikyti analizės, lyginimo metodai.

Tyrimo rezultatai ir interpretacija. Socialinio darbo kelias profesijos statuso link

Socialinis darbas ne iš karto buvo pripažintas kaip profesija.

Didžiausias pastangas tam tikslui pasiekti telkė JAV socialiniai darbuotojai. Jie įdėjo daug pastangų, kad socialinis darbas įgytų profesijos statusą ir vyktų tolesnė šios veiklos srities profesionalizacija.

1970 metais J. C. Baird (Baird, 1972) pateikė socialinio darbo sampratą (ji pateikiama toliau), rodančią, jo nuomone, jau tuomet socialinį darbą esant profesija. Kaip teigia minėtas autorius, nustatyti, socialinis darbas yra profesija ar tik pusiau profesija, padeda tai, kokių matu ji matuojama: klasikiniiais „laisvųjų“ profesijų ar pagalbą teikiančių (tvirtai įsipareigojusių visuomenei ir valdžios institucijoms) profesijų kriterijais. Autorius aptaria kai kuriuos jau tuo metu išryškėjusius socialinio darbo kaip profesijos bruožus:

1. Socialinio darbo platumas ir daugiadimensiškumas

Socialinis darbas daro įspūdį labiau savo aspiracijomis negu apčiuopiamais pasiekimais ar prestižu. Ši profesija siekia atliepti labiausiai pažeidžiamo visuomenės sluoksnio – bendruomenių, žmonių grupių, turinčių bendrų interesų, taip pat individų poreikius ir problemas. Socialinis darbas, apimdamas daug problemų, siekia jas konceptualizuoti ir spręsti nacionalinės politikos ir tarptautiniu lygmeniu. Tai sun-

ki ir beveik neįveikiama užduotis socialiniam darbui. Tačiau to siekia tik nedaugelis kitų profesijų. Tokie platūs socialinio darbo siekiai yra susiję su socialinio darbo istorija ir jos dvilype orientacija: į žmogų ir visuomenę, t. y. į visumą ir į dalį, į bendruomenę ir į individą, siekiant jų sąveikos ir darnos. Socialinio darbo sritis yra socialinių problemų, kylančių iš šios sąveikos, išryškėjimas ir jų sprendimas. Taigi socialiniam darbui aktualu ir socialinė reforma, ir paskiro žmogaus gerovė.

Socialinis darbas siekia optimizuoti kliento (tai būtų individas, žmonių grupė, bendruomenė, etc.) santykius su jo aplinka. Čia susiduriama su asmeninėmis ir socialinėmis problemomis. Tačiau socialinis darbas priešinasi pagundai jas poliarizuoti ar identifikuoti su vienomis ar kitomis. Visapusiškumas – tai gebėjimas atpažinti ir pripažinti asmenines socialines problemas ir lankstumas įveikiant jas. Tariant, kad socialinis darbas yra dualaus pobūdžio, tuo pat metu jis yra ir multidimensinis. Istoriskai tai susiję su globa ir rūpinimusi bejėgiais, silpnais, deviantais, į keblią padėtį patekusiais žmonėmis – nepilnamečiais vaikais, seneliais, invalidais, vargšais ar kt. Socialiniai darbuotojai susiedami save su tokiais ar panašiais klientais, yra priverstijais rūpintis, teikti jiems pagalbą, tenkinti materialius ir kitokius jų poreikius.

2. Bendradarbiavimas su kitais paslaugas teikiančiais ir/ arba kontrolę vykdančiais agentais ir pastarųjų ryšys su klientais

Tai svarbus teigiamas socialinio darbo veiklos baras, susijęs su tuo, kad būtų telkiamos pastangos koordinuoti ir derinti klientams teikiamas paslaugas. Socialinio darbuotojo pastangos yra daugiausia skirtos sudaryti socialinį tinklą tarp klientų, globą ar priežiūrą teikiančių

asmenų ar kitų ekologinių veiksmų. Čia atspindi socialiniam darbui būdinga ir plintanti filosofija, kartu socialinio darbo praktikos bruožas – pastangos taip spręsti problemas, kad jos didintų veikėjo (kliento) individualų ir kolektyvinį integralumą ir stiprintų jo pajėgumą įveikti keblias situacijas, į kurias jis yra patekęs. Ši integrali socialinio darbo profesinio modelio orientacija atspindi bendrą praktinės veiklos pagrindą, kuris yra esminis užtikrinant socialinį žmonių funkcionavimą įveikiant gyvenimo problemas. Tai pagrindinis profesijos reikalas, kuriam yra skirta visa vertybių ir profesinių žinių sistema.

3. Formalias paslaugas teikiančių institucijų sistema

Tai ryškiausias ir faktiškai pasireiškiantis socialinio darbo profesijos požymis. Socialinio darbo profesija funkcionuoja padedant šioms institucijoms. Atsižvelgiant į šį socialinio darbo ypatumą reikalaujama aiškiai suprasti profesijos, jos institucijų ir klientų santykius. Socialiniam darbui sunku, bet svarbu įgyti meistriskumo tokioje situacijoje. Tai reikalauja iš praktikų individualiai ir kolektyviai stiprinti savo profesiją, kuriant profesijos normas, institucijas (socialinių darbuotojų asociacijas), tam, kad galėtų daryti poveikį įdarbinimo agentūroms ar pasipriešinti biurokratinėms apraiškoms, kylančioms iš įvairaus lygio socialinio darbo institucijų, taip pat sprendžiant profesijos autonomiškumo, profesionalizavimo, atsiškaiymo visuomenei ir kitus su profesijos tobulinimu susijusius klausimus (Baird, 1970, p. 14–18).

Kaip teigia J. Szmagalski, dabartinis JAV socialinio darbo profesionalizacijos paveikslas yra pasikeitęs. Aspiracijos toliau profesionalizuoti socialinį darbą yra natūralus liberalios rinkos ekonomikos procesas. Toliau profesiją

formuoti ir stiprinti didelę įtaką daro žmonės, kurie yra suinteresuoti teikti socialines paslaugas, nes tai yra jų pragyvenimo šaltinis. Savaimė suprantama, socialinio darbo, kaip profesijos, statusas yra nevienintelis. Anot autoriaus, abejonių kyla dėl:

- tiesioginių socialinių darbuotojų kontaktų su paslaugų rinka (tarpininkaujant finansinėms socialinių paslaugų institucijoms);
- prieštaringo pobūdžio teorijų, kurios yra profesinės veiklos žinių pagrindas;
- sunkumo apibrėžti paslaugų kokybės indikatorius.

Esama tos nuomonės, kad Amerikos socialinio darbo profesionalizacija yra suformuota išlaikant priklausomybę nuo valstybės arba privačių rėmėjų. Bet ji didėja politinės įtakos – Nacionalinės socialinių darbuotojų asociacijos (NASW) dėka – tai organizacija, kuri vienija tik aukštąjį išsilavinimą socialinio darbo srityje turinčius atstovus. Šalia kitų standartų socialinio darbo srityje ji įsteigė socialinio darbo praktikos kodeksą ir prižiūri, kaip jo laikomasi. Svarbu yra tai, kad NASW buvo įsteigta integruojant septynias organizacijas, kurios atstovavo skirtingų specializacijų socialiniams darbuotojams. Tai įvyko dar 1955 metais, po pusės amžiaus trukusio socialinio darbo profesionalizacijos etapo. Amerikos socialiniai darbuotojai aukštai vertina savo profesijos statusą ir, iškilus pavojui, ryžtingai jį gina. Tačiau yra ir negatyvių profesionalizacijos aspektų – vertimasis privačia socialinio darbo praktika, tiesioginis savo paslaugų pardavimas, taip daro kitų sričių profesionalai. Tokios paslaugos paprastai teikiamos psichoterapijos srityje. Privati socialinio darbo praktika Amerikoje yra palyginti naujas reiškinys, prasidėjęs praėjusio šimtmečio viduryje ir sparčiai augantis, teigia J. Szmagalski (E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski (red.) (1999), p. 224–226). Ta-

čiau, pasak autoriaus, gerėjant medicininiam ap rūpinimui, šių paslaugų paklausa mažėja, ir socialiniai darbuotojai grįžta prie tradicinės socialinio darbo paskirties.

Socialinio darbo esmė

Pasaulyje socialinis darbas turi įvairių formų. W. Lorenz (kurį cituoja M. Doel ir S. M. Shardlow (sud.), 2002, p. 11) pabrėžia, kad profesinės veiklos pobūdis kiekvienoje šalyje yra grindžiamas istoriniu ir kultūriniu šalies kontekstu ir yra perteikiamas per jos politinę, ekonominę ir socialinę sistemą. Dėl tos priežasties yra sudėtinga pateikti globalią socialinio darbo sampratą, o pastangos identifikuoti universalią socialinio darbo esmę yra problemiškas siekis. Nepaisant to, Tarptautinė socialinio darbo federacija (IFSW) pateikė ir vartoja tokį tarptautinį socialinio darbo apibrėžimą: „*Socialinio darbo profesija skatina socialinę kaitą, žmonių tarpusavio santykių problemų sprendimą, teikia galimybių ir pagalbą gerinti jų gyvenimą. Remdamasis žmogaus elgsenos ir socialinių sistemų teorijoms, socialinis darbas siekia žmonių ir jų aplinkos sąveikos darnos. Žmogaus teisių ir socialinio teisingumo principai yra svarbiausi socialinio darbo principai*“ (IFSW Montreal, Canada, July 2000).

Tarptautinė socialinio darbo mokyklų asociacija 2001 metais Kopenhagoje pritarė šiam socialinio darbo apibrėžimui, tačiau pateikia ir kitą apibrėžimą, apibendrinantį socialinio darbo vaidmenį ir tikslus: „*Socialinis darbas yra skirtas nugalėti į kliūtis, neteisingumą ir neteisėtumą, kurie egzistuoja visuomenėje. Jis padeda įveikti krizes, kraštutinius, nenumatytus atvejus, taip pat kiekvieno žmogaus asmenines ir socialines problemas*“ (A. Campanini ir E. Frost 2005, p. 7).

Autorių M. Doel ir S. M. Shardlow (sud.) 2002, p. 11) nuomone, tarptautinis socialinio darbo apibrėžimas kelia daug klausimų, pa-

vyzdžiui, ar yra įmanoma sukurti universalią socialinio darbo definiciją? Jei taip, ar ji atspindi socialinį darbą pasaulyje? Ar ji tinka socialiniam darbui mūsų gyvenamojoje vietoje? Šie ir panašūs klausimai, teigia minėti autoriai, skatina tyrinėti socialinį darbą lyginamuoju aspektu. J. Midgley (2001) nuomone (kurį cituoja minėti autoriai), yra tikslinga vykdyti tarptautinio pobūdžio socialinio darbo studijas, kad būtų generuojamas „globalus žinojimas, gerinantis socialinio darbuotojų gebėjimą „peržengti“ užsiėmimo lokalumą ir suvokti savo vaidmenį globaliai“ (Ten pat, p. 12). Kaip teigia minėti autoriai, „XXI amžiaus pradžioje naujoji Europa susiduria su įvairiausio pobūdžio problemomis. Kai kurios, jų nuomone, yra susijusios su iš ne Europos šalių žmonių, jų tradicijų, papročių integracija ir su kitomis problemomis, kurios yra ekonominio skurdo naujų formų apraiškos. Šių autorių nuomone, socialinė kaita pasireškia tam tikru spaudimu, kurį asmeniškai ir skirtingai patiria kiekvienas žmogus. Viso to padariniai: gyvenimo esmės praradimas, depresija, maitinimosi nukrypimai, sušvetimėjimas, bendravimo problemos ir kt.

Šios problemos, teigia autoriai, gali pasireikšti ir šeimose, ir per žmogaus asmeninio gyvenimo ciklą ir lemti jo santykius su visuomene.

Sutinkant su tuo, kad yra sunku suformuluoti universalų socialinio darbo apibrėžimą, bandoma aiškinti tokio sudėtingumo priežastis. K. Pik (E. Marynowicz- Hetka, A. Wagner, J. Piekarski (sud.) 1999, p. 161) teigia, kad tai yra epistemologinio pobūdžio reikalas, todėl reikia žinoti, kas laikytina žiniomis, kurios suformuoja mokslo turinį. Autoriaus nuomone, definicijai formuluoti galima taikyti du metodus. Vienas iš jų naudojamas, kai yra studijuojama teorijos struktūra. „Studijuodami mokslo teoriją pateikiame teorijoje vartojamų frazių, teiginių, argumentų funkcinį apibūdinimą. Šiuo atveju mes nieko kito nedarome, kaip tik

pagal mūsų mintis – komponuojame, galvojame apie tai, ką iki šiol žinome, apie teiginius, argumentus, frazes, kurie yra svarūs, pagrįstas mūsų praktikos teorinis pagrindas“. Tai vienas kelias į definiciją. Kitas epistemologinio pobūdžio metodas naudojamas mokantis, tyrinėjant. „Mes atsekame, ką, kada ir kaip mūsų pirmtakai mokėsi: kokio pobūdžio dalykus ir žinias jie įgijo, kada viena ar kita tendencija ar kryptis atsirado profesijos istorijoje, kada tam tikra sritis tapo „akademine“. Siekdami definicijos, bandome visa tai trumpai pateikti“.

Amerikos nacionalinė socialinių darbuotojų asociacija (NASW) pateikia tokią socialinio darbo definiciją: „Socialinis darbas yra profesinė veikla, padedanti individams, žmonių grupėms ar bendruomenėms stiprinti ar atkurti jų socialinio funkcionavimo pajėgumą ir sukurti palankias socialines sąlygas tam tikslui pasiekti“. Pagal šį apibrėžimą socialiniai darbuotojai padeda žmonėms atskirai ar kolektyviai spręsti jų gyvenimo problemas, kad jų gyvenimas būtų prasmingas ir teiktų pasitenkinimą. Siekdami stiprinti ar atkurti žmonių socialinį funkcionavimą, socialiniai darbuotojai palaiko ryšį, sąveikauja su žmonėmis ir jų socialine aplinka, kuri gali lemti jų gebėjimą įvykdyti savo gyvenimo tikslus, sumažinti vargą, įgyvendinti jų siekius ir vertybes. Socialiniai darbuotojai prisideda, kad palengvintų kaitą, stiprintų, atkurtų ar skatintų geresnius žmonių ir jų aplinkos santykius. Pažymima, kad socialinių darbuotojų veikla apima (bet tuo neapsiriboja):

- konsultavimą individo, grupės ar šeimos lygmeniu;
- stengiantis atsižvelgti į išteklius, teikti paslaugas ir sudaryti galimybes pagerinti žmonių socialinį funkcionavimą;
- daryti įtaką vykti kaitai aplinkos sistemoje, institucijose ir organizacijose taip, kad jos atlieptų žmonių poreikius;

- daryti poveikį politikos kurso kaitai ar naujai socialinei politikai, kuri tenkintų žmonių poreikius ir gerovę (L. C. Johnson, Ch. L. Schwartz, 1988, p. 304).

Šalia formalios tarptautinės socialinio darbo definicijos visose šiuolaikinio socialinio darbo praktikos srityse galioja ir sėkmingai gyvuoja 1958 metais NASW pateikta „darbinė“ socialinio darbo definicija. „Darbinė“ socialinio darbo definicijos prielaida ta, kad profesinėje veikloje yra vadovaujama žiniomis, kurios padeda socialiniam darbuotojui suprasti žmonių ir jų artimos aplinkos problemų pobūdį ir priežastinį jų abiejų ryšį. Kita prielaida sako, kad profesija turi vertybių sistemą, atliepančią žmones ir tinkamas gyvenimo sąlygas, ir kuri yra naudojama kaip praktikos pagrindas. Taip pat pažymima, kad profesinių žinių bazė ir vertybės yra įgyvendinamos per įgūdžių sistemą. Įgūdžiai yra socialinio darbuotojo „įrankiai“, kuriuos naudoja kaitai, turinčiai naudingų padarinių žmonėms, kuriems yra teikiamos paslaugos. Tai yra žinių, vertybių ir įgūdžių sistema, kuri pasitelkiama atsakant į žmonių, su kuriais susiduria socialinis darbuotojas, rūpesčius, poreikius ir problemas (ten pat, p. 305).

Neabejotina, kad šios socialinio darbo definicijos padeda geriau suprasti, ką veikia socialiniai darbuotojai. Ši socialinio darbo profesijos samprata yra paplitusi ir dažnai vartojama, tačiau skirtingų šalių autoriai ją savaip pakoreguoja. Pavyzdžiui, A. Pincus ir A. Minahan, kuriuos cituoja K. Pik (E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski (sud.) 1999, p. 162) pateikia socialinio darbo apibrėžimą, artimą pirmiau pateiktam, tačiau lakoniškiau suformuluojama socialinio darbo paskirtis: 1) stiprinti žmonių gebėjimą spręsti problemas ir įveikti sunkumus; 2) „susieti“ žmones su sistemomis, kurios teikia išteklius, paslaugas ir galimybes; 3) plėsti efektyvų ir humanišką šių sistemų funkcionavimą ir prisidėti gerinant

socialinę politiką“. Mažai kuo skiriasi to paties autoriaus pateikiama R. L. Barker (1991) (ten pat) socialinio darbo definicija: „... socialinis darbas yra taikomasis mokslas, skirtas padėti žmonėms pasiekti efektyvų psichosocialinį funkcionavimą. Tai profesinė veikla, skirta padėti individams, žmonių grupėms ir bendruomenėms stiprinti arba atkurti jų gebėjimus socialiai funkcionuoti ir kurti socialines sąlygas, atliepančias tokius tikslus. Socialinio darbo praktika apima profesionaliai taikomas socialinio darbo vertybes, principus ir technologijas vienam ar kitam tikslui pasiekti.“

Rusų autoriai apibūdindami socialinį darbą pasitelkia *veiklos* sampratą, kur *veikla* aiškinama kaip socialinės tikrovės egzistavimas ir jos vystymasis, socialinio aktyvumo pasireiškimas, tikslingas aplinkinio pasaulio atspindėjimas ir jo keitimas. Veiklai būdingas sąmoningumas, tikslas, produktyvus ir visuomeninis pobūdis. O veikla yra praktinė ir dvasinė, šios jos sritys papildo viena kitą. Vadovaujantis šią sampratą socialinis darbas apibrėžiamas kaip ypatingos veiklos sritis, kurios tikslas yra socialiai garantuoti asmenybės interesų ir įvairių grupių gyventojų poreikių patenkinimą ir sąlygų, tinkamų atkurti arba pagerinti žmonių gebėjimą socialiai funkcionuoti, sudarymas (Socialnaja rabota : teorija i praktika, 2001, p. 3). O jos ypatingumą nulemia *veikla* – visuma žmogaus veiksmų, skirtų pakeisti pageidaujama objektą (pavyzdžiui, stalius nori pagaminti stalą iš medžio, socialinis darbuotojas kalbasi su savo klientu, kad padėtų jam nugalėti psichologinį stresą, įeiti į normalaus gyvenimo ritmą arba teikia pagalbą žmogui, prikaustytam prie lovos, ar pan.). Žmogus, užsimantis kokia nors veikla, priklauso nuo to, ko jis siekia, ir nuo objekto, kuriuo jis užsiima, būklės.

Kiekvienos veiklos ypatumus ir pobūdį nulemia objekto ypatumai.

Socialinio darbo taip pat. Socialinis darbas – tai veikla, skirta teikti pagalbą žmonėms, kuriems jos reikia ir kurie negali be kitų pagalbos išspręsti savo gyvenimo problemų, o daugeliu atvejų – ir gyventi (ten pat).

Lietuvos autorių darbuose taip pat pateikiama nemažai socialinio darbo definicijų. R. Tidikis cituoja Europos žmogaus teisių deklaraciją, kurioje socialinis darbas apibūdinamas taip: „specifinė profesinės veiklos rūšis, teikianti žmogui valstybinę ir nevalstybinę pagalbą, siekiant užtikrinti socialinį, kultūrinį ir materialinį jo gyvenimo lygį, suteikti pagalbą žmogui, šeimai ar žmonių grupei asmenybės orumui palaikyti ir laisvai jai vystytis“ (R. Tidikis, 2003, p. 311). Socialinis darbas, kaip teigia autoriaus, pirmiausia yra žmonių veikla, per kurią jie gauna tai, ko stinga, – psichoterapinį, psichologinį, pedagoginį, teisinį, dorovinį ir kt. poveikį (ten pat, p. 16). I. Leliūgienės teigimu, „Socialinis darbas – profesionalioji veikla teikiant pagalbą individams, grupėms, bendruomenėms. Jos tikslas – gerinti ar sugrąžinti asmenybės sugebėjimą socialiai funkcionuoti“ (I. Leliūgienė, 1997, p. 195). Socialinio darbuotojo profesija – tai darbas, kurio tikslas padėti žmogui rasti išeitį, susidūrus su sunkumais, problemomis, siekiant harmoningesnio gyvenimo. Šios profesinės pagalbos objektas yra žmogus – individas, šeima, žmonių grupė ar institucija, turintys sunkumų“ (I. Lukoševičienė, 1999, p. 8). „Socialinis darbas – profesinė veikla, padedanti patenkinti asmens gyvybinius poreikius, atkurti jo ir visuomenės santykius, kai pats asmuo to nepajėgia“ (G. Kvieskienė, 1999, p. 54). „Socialinis darbas – veikla, kurios paskirtis yra sustiprinti žmogaus prisitaikymo prie aplinkos sugebėjimus, atstatyti ryšį su bendruomene, padedant jam integruotis į visuomenę ir skatinant kuo pilnavertiškesnį žmogaus so-

cialinį funkcionavimą“ (V. Kučinskas, R. Kučinskienė, 2000, p. 218). Visos pirmiau pateiktos įvairių šalių ir autorių socialinio darbo sampratos rodo, kad socialinis darbas yra ypač sudėtinga ir sunki praktikos sritis. Todėl reikia pritari ti A. Bagdono nuomonei, kad socialinio darbo apibrėžti viena fraze neįmanoma. Pasak autoriaus, jį tik galima aprašyti išvardijant funkcijas, nurodant, ką turi mokėti ir žinoti socialinio darbo profesionalas. Socialinis darbas kaip veikla (atsakas į rūpestį, įvertinimas, planavimas, problemos sprendimas – veikimas, manipuliavimas, intervencija, vertinimas pasiekto kismo ir baiga) – tai ne trumpalaikė vienkartinė reakcija, o procesas, apimantis tris svarbiausius sąveikaujančius komponentus: klientą, aplinkybes ir patį socialinį darbuotoją“ (A. Bagdonas, 2001, p. 11). Tačiau nepaisant to yra siekiama, kad socialiniai darbuotojai, kad ir kokios jie būtų šalies, galėtų susikalbėti (nes jų praktinė veikla turi daug bendrų elementų) ir jaustųsi priklausą tam pačiam profesiniam sambūriui. Nors visuotinai sutinkama, kad socialinis darbas Europoje apima įvairias teorines koncepcijas ir yra skirtingai taikomas, 1980 metais atliktas H.-J. Brauns ir D. Kramer tyrimas dvidešimt vienoje Europos šalyje socialinio darbo srityje parodė, kad šios koncepcijos ir pritaikymai turi daug bendrų elementų. Kaip teigia J. Szmagalski, tai jau buvo aišku 1967 metų pradžioje po Europos Tarybos Socialinės komisijos atliktų studijų. Jomis remiantis buvo priimta socialinio darbo definicija, apibrėžianti socialinį darbą *kaip profesinę veiklą, padedančią individams, šeimoms, žmonių grupėms prisitaikyti prie bendruomenių, kuriose jie gyvena, keliant ir stiprinant savigarbą, atsakomybę panaudojant savo pačių vidinį, tarpasmeninių santykių potencialą ir išteklius, kuriuos teikia visuomenė* (E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski (red.) (1999, p. 223)).

Šis ir į jį panašūs socialinio darbo apibrėžimai, kurie ir šiandien taikomi daugelyje Euro-

pos šalių, kaip teigia J. Szmagalski, yra susiję su socialinio darbo „vidinės socialinės taikos“ funkcija, kuriai vykdyti nenaudojama jokia prievarta, bet apgalvotas, jautrus, profesionalus veikimas, kuriam socialiniai darbuotojai turi dvigubą mandatą, jį jiems suteikia individai ir visuomenė per valstybės institucijas ir nevyriausybinės organizacijos. Pažymima, kad socialiniai darbuotojai turi ir trečią mandatą tose šalyse, kur jų profesinė veikla yra ypač plati. Socialiniai darbuotojai įgyja tokį mandatą savo pačių pastangomis stiprindami profesiją, įgydami mokslinių žinių, keldami moksliskai pagrįstus tikslus ir taikydami mokslinius darbo metodus. Suprantama, kad socialinis darbas trijų mandatų požiūriu yra skirtingas įvairiose Europos šalyse.

Socialinio darbo sudėtingumas

Socialinis darbas yra labai sudėtinga ir sunki praktinės veiklos sritis. Sudėtinga ji yra dėl to, kad socialiniai darbuotojai dirba su labiausiai pažeidžiamais individualais, dažnai turi reikalą su sunkiai įveikiamomis, sudėtingomis, aštriomis ir ilgalaikėmis problemomis, kurių pobūdis lemia socialinio darbo tikslą ir vaidmenį. Daugelis iš jų nuolat kartojasi. Tam, kad būtų geriau suprantamas problemų pobūdis, yra siekiama jas sisteminti. W. J. Reid (P. Trevithick, 2000, p. 50) išryškina aštuonis „nepatenkintus poreikius“, kurie nulemia socialinį darbą. Tai:

- tarpasmeniniai konfliktai,
- nepasitenkinimas socialiniais santykiais,
- problemos, susijusios su formaliomis organizacijomis,
- sunkumai, susiję su socialiniu vaidmeniu,
- socialinės tranzicijos problemos,
- emocinė reakcija į bėdą, nelaimę,
- neadekvatūs ištekliai,
- psichologinio vaidmens ir elgsenos problemos.

R. Watzlawick (ten pat) atkreipia dėmesį į šiame sąrašė vartojamus žodžius „problemos“, „sunkumai“. Autorius teigia, jog tie žodžiai dažnai vartojami vienas vietoj kito, tačiau išryškina skirtumą tarp jų. „Sunkumais“ vadinami kasdieniai, nepageidaujami spontaniški „įvykiai“, kuriuos galima išspręsti pasitelkiant „sveiką protą“. „Sunkumai gali reikšti ir dilemas, kurios neturi žinomo sprendimo ir su kuriomis kurį laiką „galima susigyventi“ arba prisitaikyti: „Problemos“ yra situacijos, mintys, jausmai ar patirtis, kurie sukelia nerimą, yra nemalonūs, stingdantys, sudėtingi ir su kuriais labai sunku susigyventi, išspręsti ar nugalėti. Pasitaiko keli sunkumai kartu, o tai jau kelia problemą. Socialiniame darbe R. Watzlawicki identifikuoja tris nesėkmingo problemų sprendimo veiksmus, kurie sukelia neigiamus rezultatus:

- Sprendimo ieškoma neigiant, kad problema yra problema. *Reikalingas veikimas, kurio nesiimama.*
- Siekiama pakeisti sunkumus, kurie yra nepakeičiami (pvz., skirtumai tarp kartų; tam tikras nepagydomų alkoholikų procentas ir pan.), arba kurių nėra. *Imamasi veiksmų, kurių nereikėtų imtis.*
- Veiksmai, kurių imamasi, neatitinka problemos lygio (pavyzdžiui, paslaugų vartotojas gali prašyti spręsti problemas, kurioms nėra pasirengta, arba neturi tam tinkamų įgūdžių ar kompetencijos). *Netinkamo lygio veiksmai.*

Iš socialinių darbuotojų daug reikalaujama. Socialinio darbo teorija ir tyrimais, atliekamais toje srityje, stengiamasi padėti socialiniam darbuotojui, „paskendusiam“ problemų gausybėje ir jų įvairovėje. Autorius D. Howe (P. Trevithick, 2000, p. 14) pateikia penkias, jo manymu, svarbiausius veiklos aspektus:

1. Stebėjimą (sako mums tai, ką matome ir ką reikia atrasti).

2. Apibūdinimą (teikia konceptualų žodyną ir apibrėžia rėmus, kuriuose stebėjimas gali būti vykdomas ir organizuojamas).
3. Aiškinimą (kaip skirtingi stebėjimai gali būti susieti ir sujungiami; apibūdina galimus priežastinius įvykių ryšius).
4. Pranašavimą (rodo, kas gali toliau atsitikti).
5. Intervenciją (ką reikia daryti siekiant kaitos).

Problemoms, sunkumams, uždaviniams, su kuriais susiduriama dirbant socialinį darbą spręsti, socialiniam darbuotojui reikia gero profesinio pasirengimo, įgūdžių, plataus spektro žinių, kūrybingumo ir vaizduotės.

Išvados

1. Pasaulyje socialinio darbo profesija gyvuoja jau daugiau nei šimtą metų.

Tačiau iki šiol tebediskutuojama, ar socia-

linis darbas yra profesija, pusiau profesija ar labiau profesijų grupė nei atskira profesija. Šalys yra sukaupusios įvairios patirties šioje profesinės veiklos srityje ir dažnai sėkmingai sprendžia ir atliepia savo šalies poreikius.

2. Kiekvienoje šalyje socialinio darbo profesinės veiklos pobūdį lemia tos šalies kontekstas. Yra sudėtinga pateikti globalią socialinio darbo sampratą. Nepaisant to, yra siekiama, kad socialiniai darbuotojai, kad ir kokios jie būtų šalies, suvoktų socialinio darbo profesijos esmę, dabartinį socialinio darbo *status quo* ir galėtų susikalbėti ir jaustųsi priklausą tam pačiam profesiniam sambūriui.

3. Šiuolaikinių problemų, su kuriomis susiduria socialinis darbas, identifikavimas, jų analizė gali susieti įvairių šalių socialinius darbuotojus, skatinti jų, kaip socialinio darbo profesionalų, tarpusavio susikalbėjimą, bendradarbiavimą atliepiant ir sprendžiant tiek savo šalies žmonių poreikius ir problemas, tiek bendras europines problemas.

LITERATŪRA

1. Bagdonas A. Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademiniai aspektai // STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
2. Baird J. C. Issues in the Selection of Growth Goals for Social Work // Journal of Education for Social Work. Council of on Social Work Education, 1972, Vol. 8. Number 1. Winter.
3. Banks S. Ethics and Values in Social Work. Second Edition. British Association of Social Workers, 2001.
4. Johnson L. C. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris / Vertimas į lietuvių kalbą. Vilnius. VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
5. Profesinės karjeros vadovas. Vilnius, 1999.
6. Johnson L. C. Schwartz Ch. L. Social Welfare. A Response to Human Need. Allyn and Bacon, Inc. USA, 1988.
7. Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai. Studijų knyga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kla, 2000.
8. Berger P. L. Sociologija. Humanistinis požiūris. Vilnius: Litterae Universitatis, 1995.
9. Lukoševičienė I. Kas yra socialinis darbuotojas? Jo funkcijos mokykloje // Socialinis ugdymas. I. Vilnius, 1999.
10. Kvieskienė G. Prevencinės pedagogikos metmenys // Socialinis ugdymas. I. Vilnius, 1999.
11. Szmagalski J. The Professionalization of Social Work: the Challenge for Europe // European Dimensions in Training and Practice of the Social Professions (E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski (eds). Ślask. Katowice, 1999.
12. Marynowicz-Hetka E., Wagner A., Piekarski J. (eds). European Dimensions in Training And Practice of the Social Professions. Ślask. Katowice. 1999.

13. Shardlow S. M., Doel M. (ed.) Social Work. Learning to Practice. International Approaches. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2002.

14. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

15. Campanini A. ir Frost E. (ed.). European Social Work. Commonalities and Differences. Carocci editore. Roma, 2004.

16. Socialnaja rabota i praktika. Učebnoe posobie. Moskva: INFRA-M, 2001.

17. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997.

18. Trevithick P. Social Work Skills. A Practice Handbook. Buckingham. Philadelphia: Open University Press, 2000.

ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK AS A HELPING PROFESSION

Vanda Kavaliauskienė

Summary

In different countries the profession of social work has „done its work“ for more or less than a century. In Lithuania its history is revived and closely related to social transformation that has taken place after the restoration of Independence in 1990. The question of how fully, if at all, social work has achieved professional status has been debated throughout the last century. It is known that efforts to evaluate whether social work is a „semi-profession“ or a „fully-developed“ profession have been made by J. Baird. Already in 1972 social work was considered as a profession. In the opinion of J. Baird to evaluate the status of the profession depends on whether social work is being measured by classical criteria of once „free“ professions, or by contemporary criteria that are relevant to helping professions which are substantially committed to public and governmental service enterprise. The present picture of the professionalization of social work has changed. American social work's aspirations to professionalization is a natural process in a liberal market economy, because the profession is created and strengthened as a result of the personal interests of those earning a living by it. The status of social work as a profession is not unequivocally fixed. There are some aspects that are considered as negative to the professionalization of social work. Namely, the private practice of social work which is said has been growing dynamically since the middle of the 20th century. But with the dra-

matic rise of medical care, social workers are said to return to their original mission.

The nature of professional practice in any particular state is grounded in the historical and cultural context as mediated through political, economical and social systems. This makes social work difficult to define at the global level, and attempts to identify a universal essence of social work are problematic. Despite this apparent difficulty, there are some general definitions of social work.

Definitions provoke many questions. Is it possible to develop a universal definition of social work? If so, how well does this definition describe social work throughout the world? Does this definition apply to social work where I live? And the like. At the beginning of the 21st century, the European countries have faced many problems of a different nature. In order to understand the nature of these problems an attempt is made to categorize them.

Much is asked of social workers, and they are ones that are expected to make a difference by empowering human beings to change self and society. The conclusion is that it is worthwhile to explore, review social work as a profession because, according to Midgley, there is a „need to develop a broad international approach to the study of social work to generate a global awareness that enhances the ability of social workers to transcend their preoccupation with the local and contextualize their role within a global setting“.

Įteikta 2005 05 25

Priimta 2005 06 30